

Διαθρησκειακός Διάλογος και Θεολογία τῶν Θρησκειῶν

ΠΕΤΡΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ*

«Οἱ Προκαθήμενοι καὶ οἱ Ἀντιπρόσωποι τῶν Ἀγιοτάτων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν (ἀναφέρεται σὸ Μήνυμα τῆς 12/10/2008 §13γ) ... ἐπαναβεβαιουῦμεν... τὴν ἐπιθυμίαν ἡμῶν ὅπως, παρὰ τὰς οἰασθήποτε δυσκολίας, συνεχίσωμεν τοὺς θεολογικοὺς διαλόγους μετὰ τῶν λοιπῶν Χριστιανῶν, ὡς καὶ τοὺς διαθρησκειακοὺς διαλόγους, ἰδιαιτέρως μετὰ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ Ἰσλάμ, δοθέντος ὅτι ὁ διάλογος ἀποτελεῖ τὸν μόνον τρόπον ἐπιλύσεως τῶν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων διαφορῶν, ἰδιαιτέρως εἰς μίαν ἐποχὴν, ὡς ἡ σημερινή, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ παντοῖαι διαιρέσεις, περιλαμβανομένων καὶ ἐκείνων ἐν ὀνόματι τῆς θρησκείας, ἀπειλοῦν τὴν εἰρήνην καὶ ἐνότητα τῶν ἀνθρώπων».

Με ἀφορμὴ αὐτὴ τὴν ρητὴ διαβεβαίωση, ἀλλὰ καὶ τὸν προβληματισμὸ ποὺ δημιουργήθηκε, ἀκόμη καὶ στὸν ἐπιστημονικὸ κόσμον, τὸν Μάϊο τοῦ 2012 τὸ τμήμα Θεολογίας τοῦ Α.Π.Θ., ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, διοργάνωσαν ἐπιστημονικὸ συμπόσιο μὲ θέμα: «*Διαθρησκειακός Διάλογος καὶ Σύγχρονα Θρησκευάματα*». Στόχος ἐκείνης τῆς ἐκδήλωσης ἦταν ἡ διερεύνηση τοῦ προβλήματος τῆς ὑπαρξῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπεύθυνη ἀντιμετώπιση, τῶν σύγχρονων ζωντανῶν θρησκευμάτων. Κι αὐτό, γιατί αὐτὸς καθαυτὸς ὁ διαθρησκειακὸς διάλογος ἐνῶ ἐμφανίζεται τόσο σὲ αὐστηρὰ ἐπιστημονικὸ, ὅσο καὶ σὲ πολιτικὸ καὶ κοινωνικὸ ἐπίπεδο ὡς ἀδήριτη ἀναγκαιότητα –ἰδιαίτερα μετὰ τὴν 11η τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 2001 καὶ τὸν ἀλήστου μνήμης ἀψυχολόγητο πόλεμον κατὰ τῆς τρομοκρατίας– δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὴν ἀποδοχὴ του σὲ θεολογικὸ, αὐστηρὰ ἐπιστημονικὸ, καὶ κυρίως ἱεραποστολικὸ ἐπίπεδο.

Γι' αὐτὸ καὶ τὸ συμπόσιο ἐκείνο μόνον ὡς «προλεγόμενα» γιὰ μίαν (Ὁρθόδοξη) θεολογία τῶν θρησκειῶν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ. Ἄλλωστε, ἰδιαίτερα στὸν

---

* Ὁ Πέτρος Βασιλείαδης εἶναι Ὁμότιμος Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

χώρο τῆς χριστιανικῆς ἱεραποστολῆς, ἀλλὰ καὶ τὸν θεολογικὸν διάλογο σὲ δια-χριστιανικὸ ἐπίπεδο, ὁ διαθρησκειακὸς διάλογος συνάντησε ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας στιγμή τεράστιες ἀντιδράσεις.

Ἡ πρώτη ἀντίδραση –καθαρὰ θεολογική– προέρχεται ἀπὸ τὴν διαίσθηση ὅτι ὁ διαθρησκειακὸς διάλογος ἀποτελεῖ μία σιωπηρὴ ἀποδοχὴ ὅτι «ὅλες οἱ θρησκείες εἶναι οἱ ἴδιες» καὶ ὅτι «δὲν πειράζει ἐὰν κάποιος εἶναι χριστιανός, ἑβραῖος, μουσουλμάνος, Ἰνδουιστῆς ἢ βουδιστῆς». Πολλοί, μάλιστα, ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ ἐνασχόληση μὲ τὸν διαθρησκειακὸν διάλογο ὑπονομεύει τὴν καθολικότητα καὶ τὴν ἀλήθεια τῆς Ἐκκλησίας, ὑποθέτοντας ὅτι δὲν γίνεται καμία διάκριση μεταξὺ τῶν θρησκειῶν, ὅτι ἀναιρεῖται ἡ πίστις τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι «ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ» (Ἰω. 14:6), ὅτι σχετικοποιεῖται ἡ ὁμολογία τῶν ἀποστόλων, ὅτι «οὐκ ἔστιν ἐν ἄλλῳ οὐδενὶ ἢ σωτηρία· οὐδὲ γὰρ ὄνομά ἐστιν ἕτερον ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τὸ δεδομένον ἐν ἀνθρώποις ἐν ᾧ δεῖ σωθῆναι ἡμᾶς» (Πράξ. 4:12).

Ἡ δεύτερη ἔνστασις σὲ καθαρὰ ἐπιστημονικὸ ἐπίπεδο ἔχει νὰ κάνει μὲ τὸν χαρακτῆρα τῶν θεολογικῶν σπουδῶν καὶ τὸ μέλλον τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης σὲ ἀκαδημαϊκὸ ἐπίπεδο, καὶ συνδέεται μὲ τὴν παλαιότερη τάση μετατροπῆς σὲ διεθνὲς ἐπίπεδο τῶν παραδοσιακῶν Θεολογικῶν Σχολῶν (Theological Schools, Schools of Divinity κ.λπ.) σὲ Σχολὲς Θρησκευτικῶν Σπουδῶν (Religious Studies κ.λπ.). Ἐνας διάλογος μεταξὺ τῶν μονοθεϊστικῶν θρησκειῶν, καὶ κυρίως μὲ βάση τὸ κλασικὸ καὶ ἀπρηχαιωμένο μοντέλο χριστιανικῆς ἱεραποστολῆς, ἀναγκαστικὰ ὀδηγεῖ σὲ συγκρότηση ἑνὸς ἀντι-νεωτερικοῦ μετώπου, ὅπως ἄλλωστε διακηρύχθηκε στὴν ἐπίσημη δήλωσις: «to unite all religions against irreligion», κατὰ τὸ ἀφελὲς πείραμα τοῦ Σικάγου (τὸν προπερασμένο αἰῶνα, τὸ 1893) μὲ ἀπώτερο στόχο τὴν συνένωση τῶν θρησκειῶν, μὲ τὴν μορφὴ δηλαδὴ μίας παγκόσμιας θρησκείας (World's Parliament of Religions=Παγκόσμιον Κοινοβούλιον τῶν Θρησκειῶν), καὶ τὴν δημιουργία ἀπὸ τίς συντηρητικὰς δυνάμεις τῆς τότε ἀμερικανικῆς «ἀφύπνισης» μετώπου ἐνάντια στὴ νεωτερικότητα καὶ τὴν ἐκκοσμικέυσιν. Ἡ μελέτη τῆς ἐπίκουρης καθηγήτριας τοῦ τμήματος Θεολογίας τοῦ Α.Π.Θ. κ. Ἀγγελικῆς Ζιάκα (βλ. πρὸ κάτω, σελ. 193), παρουσιάζει τὴ συμβολὴν στὸ διαθρησκειακὸν διάλογο τῆς νεότερης ἑλληνικῆς θρησκευτολογικῆς ἐπιστήμης.

Ἡ τρίτη ἐκδοχὴ τοῦ διαθρησκειακοῦ διαλόγου εἶναι ἐκείνη πὸν ἄπτεται τῶν σύγχρονων κοινωνικῶν προβλημάτων. «Οἱ Ὁρθόδοξοι χριστιανοὶ συμμαρίζονται μετὰ τῶν ἄλλων, θρησκευομένων ἢ μὴ ἀνθρώπων τοῦ πλανήτου, τὴν εὐθύνην διὰ τὴν σύγχρονον κρίσιν, διότι ἠνέχθησαν ἢ συνεβιβάσθησαν ἀκρίτως καὶ

πρὸς ἀκραΐας ἐπιλογὰς τοῦ ἀνθρώπου χωρὶς τὴν ἀξιόπιστον ἀντιπαράθεσιν πρὸς αὐτὰς τοῦ λόγου τῆς πίστεως» (§6 τοῦ μηνύματος τῶν προκαθημένων τὸ 2008). Στὰ ζητήματα αὐτά, καθὼς καὶ τὶς οἰκονομικὲς παραμέτρους τοῦ διαθρησκειακοῦ διαλόγου ἐπικεντρώνεται ἡ μελέτη τοῦ ἐπίκουρου καθηγητῆ τοῦ τμήματος Θεολογίας τοῦ Α.Π.Θ., κ. Στέλιου Τσομπανίδη (βλ. πιὸ κάτω, σελ. 165). «Τὸ χάσμα μεταξὺ πλουσίων καὶ πτωχῶν διευρύνεται δραματικῶς ἐξ αἰτίας τῆς οἰκονομικῆς κρίσεως, ἡ ὁποία εἶναι συνήθως ἀποτέλεσμα μανιακῆς κερδοσκοπίας ἐκ μέρους οἰκονομικῶν παραγόντων καὶ στρεβλῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος, ἡ ὁποία, στερουμένη ἀνθρωπολογικῆς διαστάσεως καὶ εὐαισθησίας, δὲν ἐξυπηρετεῖ, τελικῶς, τὰς πραγματικὰς ἀνάγκας τῆς ἀνθρωπότητος», συνεχίζει στὴν §8 τὸ μήνυμα τῶν προκαθημένων.

Ἡ τέταρτη ἐπιφύλαξη πρὸς τὸν διαθρησκειακὸν διάλογο εἶναι καθαρὰ ἱεραποστολικῆς χροιάς. Προέρχεται ἀπὸ ἐκείνους πού φοβοῦνται ὅτι ἡ ἔμφαση στὸν *διαθρησκειακὸν* διάλογο θὰ θέσει τελικὰ στὸ περιθώριον τὸν *διαχριστιανικὸν* διάλογο. Διαισθάνονται ὅτι ἡ μεταφορὰ τοῦ κέντρου βάρους τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου στὴν εὐρύτερη θρησκευτικὴ σφαῖρα θὰ νέκρωνε τὴν ἀναζήτηση καὶ τελικὰ θὰ ματαίωνε τὴν ἐπίτευξη τῆς ὁρατῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας. Παρόμοια ἀνησυχία ἐκφράζεται ἀτεκμηρίωτα ἀπὸ ἐκείνους πού βλέπουν ὅτι ἕνας τέτοιος διάλογος ὀδηγεῖ στὸν *συγκρητισμό*. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἐπιχειρηματολογία ἐκφράστηκε ἐπίσημα ἀπὸ τὸν παραδοσιακὸν προτεσταντικὸν χῶρον, καὶ συνεχίζει νὰ ἐκφράζεται μέχρι καὶ σήμερον ἀπὸ τὶς ἀκραῖες παραφυάδες του. Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ, ὅτι ὁ διαθρησκειακὸς διάλογος ὡς τμήμα τῆς σύγχρονης χριστιανικῆς μαρτυρίας δὲν εἶναι ἀπλὰ ἕνας ἀκαδημαϊκὸς διάλογος (*inter-religious dialogue*), οὔτε σχετίζεται μὲ τὴν συγκριτικὴν θρησκευτολογία, ἀλλὰ διάλογος καὶ ἐπικοινωνία μὲ τοὺς πιστοὺς τῶν ἄλλων ζωντανῶν θρησκευμάτων (*inter-faith dialogue*).

Κοινὴ συνισταμένη τοῦ ἐπιστημονικοῦ προβληματισμοῦ τοῦ πρώτου συμποσίου ἦταν, ὅτι ὁ διαθρησκειακὸς διάλογος δὲν ἀποτελεῖ μίαν σιωπηρὴ ἀποδοχή, ὅτι «ὅλες οἱ θρησκείες εἶναι οἱ ἴδιες», ὅτι ἡ ἐνασχόληση μ' αὐτὸν δὲν ὑπονομεύει τὴν καθολικότητα καὶ τὴν ἀλήθεια τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι δὲν ἀναιρεῖται ἡ πίστη τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι «*ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ*» (Ἰω. 14:6), ὅτι δὲν σχετικοποιεῖται ἡ ὁμολογία τῶν ἀποστόλων, ὅτι «*οὐκ ἔστιν ἐν ἄλλῳ οὐδενὶ ἢ σωτηρία· οὐδὲ γὰρ ὄνομα ἔστιν ἕτερον ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τὸ δεδομένον ἐν ἀνθρώποις ἐν ᾧ δεῖ σωθῆναι ἡμᾶς*» (Πράξ. 4:12), ὅτι ἡ ἔμφαση στὸν *διαθρησκειακὸν* διάλογο δὲν θέτει στὸ περιθώριον τὸν *διαχριστιανικὸν* διάλογο,

ὅτι ἕνας τέτοιος διάλογος δὲν ὀδηγεῖ σὲ *συγκρητισμό*, ὅπως ἐκφράστηκε ἐπίσημα ἀπὸ τὸν παραδοσιακὸ προτεσταντικὸ χῶρο, καὶ συνεχίζει νὰ ἐκφράζεται μέχρι καὶ σήμερα ἀπὸ τὶς ἀκραῖες παραφυάδες του, καὶ φυσικὰ ἐπαναλαμβάνεται ἄκριτα καὶ ἀπὸ ἡμετέρους οὐ κατ' ἐπίγνωσιν ζηλωτὲς τῆς πίστεώς μας.

Οἱ ἐπιστημονικὲς ἀπόψεις ποὺ κατατέθηκαν μὲ τὶς εἰσηγήσεις στὸ πρῶτο ἐκεῖνο συμπόσιο, ἀλλὰ καὶ τὶς κάθε μορφῆς παρεμβάσεις τῶν καθηγητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, μᾶς ὀδήγησαν στὴν ἀπόφαση περαιτέρω διερεύνησης τοῦ θέματος σὲ μεταπτυχιακὸ ἐπίπεδο καθ' ὅλη τὴν περασμένη ἀκαδημαϊκὴ χρονιά. Μετὰ ἀπὸ μία καρποφόρα ἀκαδημαϊκὴ χρονιά, στὴν ὁποία κινήθηκαμε στὴ βάση τῶν θεμελιωδῶν ἐπὶ τοῦ θέματος μελετῶν τοῦ Ἰωάννη Καρμίρη, *Ἡ παγκοσμιότης τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας*, Ἀθήνα 1981 καὶ *Ἡ σωτηρία τῶν ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας ἀνθρώπων τοῦ Θεοῦ*, Ἀθήνα 1981, τοῦ (Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας) Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, *Πρὸς μίαν Παγκόσμιον Κοινότητα*, Ἀθήνα 1976, καὶ τῆς σύντομης μελέτης/παρέμβασης τοῦ Μητ. Περγάμου κ. Ἰωάννη (Ζηζιούλα), μὲ θέμα «Ἀλήθεια, ἀνεκτικότητα καὶ μονοθεϊσμός. Εἶναι δυνατὸς ἕνας Διαθησκειακὸς Διάλογος;» (βλ. πιὸ πάνω, σελ. 5), ἀποφασίσαμε νὰ προχωρήσουμε ἕνα βῆμα πιὸ πέρα καὶ νὰ ἀγγίξουμε τὴν καρδιά τοῦ σύγχρονου ἱεραποστολικοῦ προβληματισμοῦ, ποὺ δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὴν ἀνάγκη ἢ τὴν δυνατότητα διατύπωσης μιᾶς θεολογίας τῶν θρησκειῶν, ὑπὸ τὴν προϋπόθεση βέβαια τῆς θεώρησης τοῦ διαθησκειακοῦ διαλόγου, ὅχι ἀπλῶς ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς ἀναγκαιότητος (κοινωνικῆς, πολιτιστικῆς, πολιτικῆς κ.λπ.), ἀλλὰ ἀπὸ τὴν σκοπιὰ τῆς Ὁρθόδοξης χριστιανικῆς μαρτυρίας, σὲ συνάρτηση καὶ μὲ τὴν εὐθύνη τῆς Ὁρθοδοξίας γιὰ τὸ περιβάλλον.

Ἡ ἐξέταση, βέβαια, τοῦ θέματος στὸ δεύτερο συμπόσιο τοῦ Ἰουνίου τοῦ 2013, μὲ θέμα «Ὁρθόδοξη προσέγγιση γιὰ μίαν θεολογία τῶν θρησκειῶν», καὶ τρίτο συνδιοργανωτὴ τὸ Κέντρο Οἰκουμενικῶν, Ἱεραποστολικῶν καὶ Περιβαλλοντικῶν Μελετῶν «Μητρ. Παντελεήμων Παπαγεωργίου», περιορίστηκε στὴν ὀπτικὴ γωνία τῆς Ὁρθόδοξης παράδοσης, μελετώντας ὁμως καὶ τὴν ἐμπειρία τῶν ἄλλων χριστιανῶν. Τόσο ἡ μελέτη τοῦ ἐπισκόπου Ἀβύδου, καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Κυρίλλου Κατερέλου μὲ θέμα, «Paul Knitter: Μὲ τὴ Θεολογία τῆς ἀπελευθέρωσης στὸ θρησκευτικὸ πλουραλισμὸ καὶ τὸ διαθησκειακὸ διάλογο» (βλ. πιὸ πάνω, σελ. 21) μὲ τὴν παρουσία μιᾶς συγκεκριμένης περίπτωσης ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς Δυτικῆς θεολογίας, ὅσο καὶ τὸ συνολικὸ πανόραμα τῆς Καθολικῆς θεολογίας, στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται ἡ μελέτη τοῦ Δρ. Θ. τοῦ Γρηγοριανοῦ Ποντιφικοῦ Πανεπιστημίου καὶ Μα-

γίστρου Θεολογίας τοῦ Α.Π.Θ., κ. Δημητρίου Κεραμιδά, μὲ θέμα: «Διαθρησκειακὸς διάλογος καὶ θεολογία τῶν θρησκειῶν. Τὸ παράδειγμα τῆς ρωμαιοκαθολικῆς θεολογίας» (βλ. Β΄ μέρος ἀφιερώματος στὸ τεῦχος 4/2013 τῆς Θεολογίας), αὐτὸ ἀκριβῶς ἐπιχειροῦν νὰ πράξουν. Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς ἐπιχειρεῖται ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς νεώτερης ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, καὶ στὴ μελέτη τοῦ Μαγίστρου τοῦ Τμήματος Θεολογίας καὶ ὑποψ. Δρ. Ἱστορίας στὸ Πανεπιστήμιο Μακεδονίας κ. Θεοδοσίου Κυριακίδη, μὲ θέμα, «Πολιτικοὶ ἀνταγωνισμοὶ καὶ ἀντιπαραθέσεις στὴν Καθολικὴ ἱεραποστολὴ στὴν Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία στὸ τέλος τοῦ 19^{ου} καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 20^{ου} αἰ.» (βλ. Β΄ μέρος ἀφιερώματος στὸ τεῦχος 4/2013 τῆς Θεολογίας).

Εἶναι γνωστὸ στοὺς θεολογικοὺς κύκλους αὐτὸ πὸν ὁ Hans Küng διατύπωσε ὡς ἀξιωματικὴ θέση: ὅτι «δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει εἰρήνη στὸν κόσμον, ἂν δὲν ὑπάρξει εἰρήνη μεταξὺ τῶν θρησκειῶν», καὶ ὅτι «δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει εἰρήνη μεταξὺ τῶν θρησκειῶν ἂν δὲν ὑπάρχει διάλογος μεταξὺ τους». Ἄλλωστε τὰ προβλήματα πὸν ἀντιμετωπίζει σήμερον ὁ κόσμος δὲν μποροῦν νὰ ἐπιλυθοῦν μεμονωμένα ἀπὸ ὅποιαδήποτε μεμονωμένη θρησκευτικὴ παράδοση. Κυρίως ὁμως στὶς μέρες μας, μέσῳ τοῦ δια-θρησκειακοῦ διαλόγου, οἱ πιστοὶ ὄλων τῶν θρησκειῶν, τῶν ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν παραδόσεων τοῦ πλανήτη γῆ, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωποι ἄλλων ἰδεολογιῶν μὲ κοινὲς μ' ἐμᾶς τοὺς Ὀρθοδόξους χριστιανούς εὐαισθησίες (τῶν «θρησκευομένων ἢ μὴ ἀνθρώπων τοῦ πλανήτου», κατὰ τὴν διατύπωση τοῦ μηνύματος τῶν προκαθημένων), καλοῦνται νὰ ἀξιοποιήσουν ὅ,τι ἔχει μείνει ἡμιτελὲς κατὰ τὴ νεωτερικότητα μὲ τὴ λεγόμενη «secular or modern, or post-modern condition», τουλάχιστον αὐτὸ διαφαίνεται ἀπὸ τὶς πρωτοβουλίες τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατριαρχείου.

Γιὰ νὰ κατανοηθεῖ ἡ σπουδαιότητα αὐτῶν τῶν πρωτοβουλιῶν, εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ἐξεταστεῖ τὸ θεολογικὸ ὑπόβαθρον τοῦ διαθρησκειακοῦ διαλόγου ἀπὸ τὴν σκοπιὰ τῆς Ὀρθόδοξης χριστιανικῆς μαρτυρίας, σὲ συνάρτηση καὶ μὲ τὴν εὐθύνη τῆς Ὀρθοδοξίας γιὰ τὸ περιβάλλον.

«Ἐμπνεόμενοι ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὸ ἔργον τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ἐπισημαίνομεν –τονίζομεν οἱ προκαθήμενοι τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν κατὰ τὴν τελευταία σύναξή τους τὸ 2008– κατ' ἀρχάς τὴν σπουδαιότητα, τὴν ὁποίαν ἔχει διὰ τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας καί, εἰδικώτερον, διὰ τὴν διακονίαν πάντων ἡμῶν, τὸ χρέος τῆς Ἱεραποστολῆς, συμφώνως πρὸς τὴν τελευταίαν ἐντολήν τοῦ Κυρίου: «καὶ ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἐν τε τῇ Ἱερουσαλῆμ καὶ πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρεία καὶ ἕως

ἐσχάτου τῆς γῆς» (Πράξ. 1,8). Ὁ εὐαγγελισμὸς τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τῶν μὴ πιστευόντων εἰς Χριστόν, ἀποτελεῖ ὑπέρτατον χρέος τῆς Ἐκκλησίας. Τοῦτο τὸ χρέος δὲν πρέπει νὰ ἐκπληροῦται ἐπιθετικῶς ἢ διὰ διαφόρων μορφῶν προσηλυτισμοῦ, ἀλλ' ἐν ἀγάπῃ, ταπεινοφροσύνῃ καὶ σεβασμῷ πρὸς τὴν ταυτότητα ἐκάστου ἀνθρώπου καὶ τὴν πολιτισμικὴν ἰδιαιτερότητα ἐκάστου λαοῦ» (§3 τοῦ μηνύματος τῶν προκαθημένων).

Τὶς τελευταῖες δεκαετίες τὸ ἱεραποστολικὸ χρέος τῆς παγκόσμιας χριστιανικῆς κοινότητας, ἔχει ἐπικεντρωθεῖ στὸ ἀγωνιώδες ἐρώτημα ἂν εἶναι ἐφικτὴ μία ἀναστροφή τῆς ὁμολογουμένως καὶ ἐξ ἀντικειμένου ἀνήθικης παγκόσμιας τάξης πραγμάτων, πνευματικῆς, κοινωνικῆς, οἰκολογικῆς καὶ κυρίως οικονομικῆς. Αὐτὴ τὴ φορά, ὅμως, μὲ τὴ συνδρομὴ τῆς συσσωρευμένης σοφίας τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν πνευματικῶν παραδόσεων σὲ ἀναζήτηση νέας παγκόσμιας ἠθικῆς καὶ ἀνθρώπινης εὐθύνης, παράλληλα μὲ τὰ διεθνῶς –πλὴν ὅμως ἐρήμην τῶν θρησκευτικῶν– κατοχυρωμένα ἀνθρώπινα δικαιώματα. Ἡ οἰκολογικὴ κρίση, πού ὅλο καὶ περισσότερο δείχνει ἀνάγλυφα τὸ ἐφιαλτικὸ τῆς πρόσωπο, ἔχει πειστικὰ ἀποδείξει πὼς ἡ περίφημη Universal Declaration of Human Rights, ἡ Διεθνὴς Διακήρυξη τῶν Ἀνθρωπίνων Δικαιωμάτων, πού πολὺ ὀρθὰ υἰοθέτησε ἡ παγκόσμια κοινότητα (ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαίρεσεων), καὶ μάλιστα μέσῳ τοῦ διεθνοῦς δικαίου, εἶναι ἀπελπιστικὰ ἐλλιπὴς ἂν δὲν συνοδευτεῖ καὶ ἀπὸ μία παράλληλη Διεθνῆ Διακήρυξη τῶν Ἀνθρωπίνων Εὐθυνῶν, Universal Declaration of Human Responsibilities.

Γι' αὐτὸ καὶ τὸ θεολογικὸ καὶ ἱεραποστολικὸ ὑπόβαθρο τοῦ διαθρησκευτικοῦ διαλόγου ἔχει βαθύτερες προεκτάσεις καὶ συνέπειες (οἰκολογικὲς καὶ οικονομικὲς, ἀφοῦ οἱ δύο αὐτοὶ παράμετροι τῆς Ὁρθόδοξης χριστιανικῆς μαρτυρίας εἶναι ἀλληλένδετοι), καὶ δὲν στοχεύει ἀπλῶς στὸ νὰ ἐξαλείψει τὴν ἐχθρότητα καὶ τὶς ἐχθροπραξίες μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων διαφορετικῶν θρησκευτικῶν – γι' αὐτὸ κυρίως ἐνδιαφέρονται οἱ μεγάλες δυνάμεις, ἀλλὰ μόνο γιὰ τὴ σταθερότητα τῆς παρούσας παγκόσμιας τάξης πραγμάτων καὶ τοῦ οικονομικοῦ status quo. Οὔτε ἐξαντλεῖται ἀπλῶς στὸ νὰ κάνει τὸν «ἄλλον» πραγματικὸ «ἐταῖρο», καὶ ὄχι ἀπλῶς ἓνα «ἀντικείμενο», τῆς ἱεραποστολῆς.

Ἀπὸ τὴν δεκαετία τοῦ '90 καὶ μέχρι σήμερα ἡ συντεταγμένη Ὁρθοδοξία, ὅπως καὶ ἡ παγκόσμια κοινότητα γενικότερα, ἐπικεντρώνει τὴν προσοχὴ τῆς σὲ δύο ἀλληλοσυμπληρούμενους ἄξονες: τὸν διαθρησκευτικὸν διάλογο καὶ τὴν περιβαλλοντικὴν εὐαισθησία. Εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς ἀνόδου στὸν οἰκουμενικὸ θρόνον (Νοέμβριος τοῦ 1991) τοῦ πατριάρχου Βαρθολομαίου, μὲ τὸν ὅποιον ἀρχίζει ἡ

βασισμένη στις διαθρησκειακές σχέσεις παγκόσμια καμπάνια για τὸ περιβάλλον. Στὰ ἐπάλληλα διεθνή καὶ διεπιστημονικά οἰκολογικά συνέδρια, πὸν ἔχει μέχρι σήμερα διοργανώσει, ἀναγνωρίζεται καὶ ὁμολογεῖται ὅτι ἡ ἐπιστήμη (τὸ ἰδεῶδες δηλαδή τῆς νεωτερικότητας) καὶ ἡ θρησκεία (ἀπὸ τοὺς πλέον πανάρχαιους καὶ ἀνθεκτικὸς θεσμούς τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας) εἶναι ἐξίσου ὑπεύθυνες γιὰ τὴν ὑποβάθμιση τοῦ περιβάλλοντος, καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ὀφείλουν ἀμφοτέρως νὰ ἐπαναπροσδιορίσουν τὴν στάση τους ἀναφορικά μὲ τὴν ἀκεραιότητα τῆς κτιστῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς εἶναι ὁ δημιουργὸς ὅλης τῆς ζωῆς, αὐτὸς διαρκῶς τὴν συντηρεῖ καὶ ἐπιδιώκει τὴν ἐκπλήρωσή της. Γι' αὐτὸ καὶ ἀπαιτεῖ νὰ συνεργαζόμαστε μαζί του, ἀλλὰ καὶ μὲ ὅσους ἐπιδιώκουν νὰ οἰκοδομήσουν τὴ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ σὲ ἓναν ἄδικο, σπαρασσόμενο καὶ κατακερματισμένο κόσμο.

Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, καὶ σύσσωμη ἡ σὺμφωνη ἢ σὺμφωνη Ὁρθοδοξία, πιστεύουν πὼς ἡ συνάντηση τῶν θρησκείων καὶ ὁ διαθρησκειακὸς διάλογος, ἰδιαίτερα γιὰ τὴν διάσωση τοῦ περιβάλλοντος, εἶναι εὐθύνη τῶν χριστιανῶν καὶ ἰδιαίτερα τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Μαζὶ μὲ ὅλους ἐκείνους, πὸν ἔχουν κάνει μία ρεαλιστικὴ ἀξιολόγηση τοῦ κόσμου πὸν ζοῦμε, ἡ συντεταγμένη Ὁρθοδοξία θεωρεῖ ὑπέρτατο χρέος τῆς τὴν προώθηση ἑνὸς εὐρύτερου οἰκουμενικοῦ διαλόγου τῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων μὲ στόχο τὴν διατήρηση τῆς καλῆς λείαν δημιουργίας τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὴν διαφαινόμενη –καὶ ἐπιστημονικά σχεδὸν ἐπιβεβαιωμένη– οἰκολογικὴ καταστροφή.

Οἱ κλειστὲς θρησκευτικὲς κοινότητες ἔχουν δυστυχῶς συμβάλει κατὰ τὸ παρελθόν (ἀλλὰ σὲ μερικὲς περιπτώσεις καὶ κατὰ τὸ παρὸν) στὸν κατακερματισμὸ τοῦ κόσμου. Συχνὰ ἡ ἱστορία τῶν σχέσεών τους ἔχει χαρακτηριστεῖ ἀπὸ ἀνταγωνισμό, ἀμοιβαῖο ἀποκλεισμό, συγκρούσεις καὶ ὀλοκληρωτικὸς πολέμους. Χωρὶς νὰ ἀναφέρουμε τὸν περίφημο 30ετῆ πόλεμο, ἡ παρούσα παγκόσμια συγκυρία (ἀπὸ τὴ Βόρεια Ἰρλανδία, τὴν πρῶην Γιουγκοσλαβία, τὴν Παλαιστίνη κ.λπ.) εἶναι ἀψευδὴς μάρτυρας. Ἡ πεμπτοσύνη τῆς χριστιανικῆς μαρτυρίας εἶναι πρῶτα ἀπ' ὅλα ἡ «διακονία τῆς καταλλαγῆς», γι' αὐτὸ καὶ ἀπαιτεῖται συνεργασία μὲ ὅποια κίνηση ἐπιδιώκει νὰ συμφιλιώσει τίς θρησκευτικὲς παραδόσεις ὅλου τοῦ κόσμου, ἔτσι ὥστε οἱ θρησκευτικὲς κοινότητες νὰ ἐνθαρρύνουν τὴν ἐνότητα καὶ τὴν εὐημερία ὀλοκληρῆς τῆς ἀνθρωπότητας καὶ ὄχι νὰ γίνονται αἰτίες συγκρούσεων, καὶ μερικὲς φορὲς ἀκόμη καὶ πολέμων.

Πέραν τῆς κριτικῆς τοῦ ἀτομισμού καὶ τοῦ ἰσχύοντος συστήματος τῆς παγκόσμιας οἰκονομίας, στὴ διακήρυξη τῶν προκαθημένων τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν τὸ 2008 ἀναφέρονται καὶ τὰ ἑξῆς:

«*Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία φρονεῖ ὅτι ἡ τεχνολογική καὶ οἰκονομική πρόοδος δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὀδηγοῦν εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ περιβάλλοντος καὶ τὴν ἐξάντλησιν τῶν φυσικῶν πόρων. Ἡ ἀπληστία διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ὑλικῶν ἐπιθυμιῶν ὀδηγεῖ εἰς τὴν πτώχευσιν τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ περιβάλλοντος. Δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται ὅτι ὁ φυσικὸς πλοῦτος τῆς γῆς δὲν εἶναι μόνον περιουσία τοῦ ἀνθρώπου ἀλλὰ, πρωτίστως, δημιουργία τοῦ Θεοῦ: «τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, ἡ οἰκουμένη καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ» (Ψαλ. 23, 1). Ὁφείλομεν νὰ ἐνθυμώμεθα ὅτι, ὄχι μόνον αἱ σημεριναί, ἀλλὰ καὶ αἱ μελλοντικαὶ γενεαὶ ἔχουν δικαίωμα ἐπὶ τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν, τὰ ὅποια μᾶς ἔδωσε ὁ Δημιουργός» (§8-10).*

Βέβαια, οἱ διάφορες θρησκείες συνεχίζουν νὰ προβάλλουν ἀξιώσεις ἀποκλειστικότητας στὴ σωτηρία, πὺρ στὴν πραγματικότητα ἀκυρώνουν ἄλλους τρόπους ὑπαρξῆς καὶ πίστης. Εἶναι σὲ αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ πλαίσιο πὺρ ὁ Hans Küng διατύπωσε τὴν ἀξιωματικὴ θέση ὅτι «δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει εἰρήνη στὸν κόσμος, ἂν δὲν ὑπάρξει εἰρήνη μεταξὺ τῶν θρησκειῶν», καὶ ὅτι «δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει εἰρήνη μεταξὺ τῶν θρησκειῶν ἂν δὲν ὑπάρχει διάλογος μεταξὺ τους». Ἄλλωστε τὰ προβλήματα πὺρ ἀντιμετωπίζει σήμερα ὁ κόσμος δὲν μποροῦν νὰ ἐπιλυθοῦν μεμονωμένα ἀπὸ ὅποιαδήποτε μεμονωμένη θρησκευτικὴ παράδοση. Στὶς μέρες μας ὄλο καὶ περισσότεροι ἄνθρωποι ἀναζητοῦν μίαν πνευματικότητα πὺρ δὲν εἶναι σεχταριστικὴ, ἀλλὰ ὀλιστικὴ, μίαν πνευματικότητα πὺρ ἀνοίγει τὶς καρδιές στοὺς ἄλλους καὶ δὲν δημιουργεῖ ἔχθρα γιὰ τοὺς ἄλλους, ἀκόμη καὶ θρησκευτικὴ καὶ θεολογικὴ ἀντιδικία μὲ τοὺς ἄλλους.

Οἱ πάντες σήμερα ἀναμένουν ἀπὸ τὶς θρησκευτικὲς κοινότητες νὰ συμβάλουν στὴν εὐημερία τοῦ κόσμου, καὶ δὲν ἀνέχονται οἱ θρησκείες νὰ ἀποτελοῦν ἕναν ἀκόμη παράγοντα διαίρεσης, μίαν ἀκόμη δύναμη κατακερματισμοῦ. Προσδοκοῦν ἀπ' αὐτὲς νὰ εἶναι πηγὴ συμφιλίωσης καὶ θεραπείας, καὶ ἀπὸ τοὺς χριστιανούς νὰ καταθέτουν τὴν μαρτυρία τους ὡς οἱ κατ' ἐξοχὴν «*διάκονοι τῆς καταλλαγῆς*», ἀφοῦ «*τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἐάντῳ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ δόντος ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς*» (Β' Κορ. 5,18). Στὸ παγκόσμιο ἱεραποστολικὸ συνέδριο πὺρ συνήλθε τὸ 2005 στὴν Ἀθήνα αὐτὴ ἡ ἱεραποστολὴ ὡς κοινὴ χριστιανικὴ μαρτυρία, καὶ κυρίως ὡς *διακονία τῆς καταλλαγῆς*, προβλήθηκε. Στὴ σύντομη μελέτη τοῦ π. Ἰουστίνου Κεφαλούρου, μεταπτυχιακοῦ φοιτητῆ τοῦ Τμήματος Θεολογίας, παρουσιάζεται τί πρέσβευε ὁ πρῶτος «*διάκονος τῆς καταλλαγῆς*» τῆς νεώτερης μεταπολεμικῆς Ὁρθοδοξίας,

ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀθηναγόρας, γιὰ τὰ ἄλλα θρησκευάματα (βλ. πιὸ κάτω, σελ. 153).

Παρ' ὄλες τίς διαφορὲς καὶ παρ' ὄλη τὴν ποικιλομορφία τους οἱ θρησκείες εἶναι ἀδιανόητο νὰ μὴ συνεργάζονται γιὰ τὴ δημιουργία μιᾶς πανανθρώπινης οἰκογένειας, ποὺ ἐπιτέλους θὰ ζεῖ μὲ εἰρήνη καὶ ἁρμονία. Μὲ τὴν τεράστια μά- λιστα ἀπήχηση ποὺ ἔχουν στὰ λαϊκὰ στρώματα μόνον αὐτὲς μποροῦν νὰ συμβάλουν ἀποφασιστικὰ στὴν διατήρηση τῆς ἀκεραιότητος τῆς δημιουργίας. Αὐτὸς εἶναι ὁ στόχος τοῦ διαθρησκειακοῦ διαλόγου, μὲ σημεῖο μάλιστα αἰχμῆς τὴν διατήρηση τῆς ἀκεραιότητος τῆς κτιστῆς δημιουργίας, καὶ αὐτὸ γιὰ τοὺς χριστιανούς, ἰδιαίτερα μάλιστα γιὰ τοὺς Ὁρθοδόξους, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἐπι- λογή ἀλλὰ ἀναγκαιότητα.

Αὐτὴ ὅμως ἡ ἀδήριτη ἀνάγκη διαθρησκειακοῦ διαλόγου, ἡ ὁποία βέβαια θὰ στηρίζεται σὲ μία συνεπὴ «θεολογία» τῶν θρησκειῶν, γιὰ 50 καὶ πλέον χρόνια τόσο σὲ πολυμερὲς ὅσο καὶ σὲ διμερὲς ἐπίπεδο, δὲν ἦταν τόσο αὐτονόητη. Σὲ παγκόσμιο χριστιανικὸ ἱεραποστολικὸ ἐπίπεδο, ἀλλὰ καὶ σὲ αὐστηρὰ ὁμολο- γιακὸ, οἱ χριστιανοὶ ἦταν ἀρνητικὰ διακείμενοι στὴν ἀποδοχὴ τοῦ διαθρησκεια- κοῦ διαλόγου ὡς θεμιτοῦ «ἱεραποστολικοῦ παραδειγματος». Ἦταν ὁ Ὁρθό- δοξος μητροπολίτης τοῦ Ὁρους τοῦ Λιβάνου Georges Khodr ποὺ πρῶτος κατὰ τὴν δεκαετία τοῦ '70 ὑποστήριξε μὲ πάθος τὴν ἀναγκαιότητά του, μὲ βάση τὴν «οἰκονομία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος». Ὑπογράμμισε πὼς μία χριστοκεντρικὴ θε- ολογία διαχωρίζει τὸ Χριστὸ ἀπὸ τὸ μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος. Πέρα ἀπὸ τὴν ὑποστατικὴ αὐτονομία τοῦ Πνεύματος, ὑπογράμμισε ὅτι ἡ ἔλευση τοῦ Ἁγί- ου Πνεύματος στὸν κόσμον δὲν εἶναι ὑποδεέστερη ἀπὸ αὐτὴ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ οὔτε καὶ μία ἀπλή λειτουργία τοῦ Λόγου. Ἀνάμεσα στὴν «οἰκονομία τοῦ Υἱοῦ» καὶ τὴν «οἰκονομία τοῦ Πνεύματος ὑπάρχει μία ἀμοιβαιότητα. Ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ τὸ Πνεῦμα «ὄπου θέλει πνεῖ» (Ἰω. 3,8) δὲν μποροῦμε νὰ ἀποκλείσουμε, ὑπο- στήριξε, τίς μὴ-χριστιανικὲς θρησκείες ὡς σημεῖα στὰ ὁποῖα ἐπενεργεῖ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Ὁ Khodr θεωροῦσε πὼς τὸ κύριο ἱεραποστολικὸ μας ἔργο εἶναι «νὰ ἀκολουθήσουμε τὰ ἴχνη τοῦ Χριστοῦ ὅπως αὐτὰ γίνονται αἰσθητὰ στὶς σκιὲς τῶν ἄλλων θρησκειῶν» Ὁ Δρ. Θ. τοῦ Τμήματος Θεολογίας τοῦ Α.Π.Θ. καὶ Ἀναπληρωτῆς καθηγητῆς στὸ τμῆμα Ἀνθρωπιστικῶν καὶ κοινωνικῶν ἐπι- στημῶν τοῦ Ἀμερικανικοῦ Κολλεγίου στὸ γνωστικὸ ἀντικείμενο «Θρησκείες τοῦ κόσμου», κ. Νικόλαος Δημητριάδης θὰ μᾶς ὑπενθυμίσει τὴν Ὁρθόδοξο θε- ολογικὴ συμβολὴ στὸ διαθρησκειακὸ διάλογο καὶ τὴ θεολογία τῶν θρησκειῶν (βλ. Β' μέρος ἀφιερῶματος στὸ τεῦχος 4/2013 τῆς Θεολογίας).

Πριν από 20 χρόνια, το 1993, η νέα διεθνής διαθρησκειακή πρωτοβουλία ήταν εμπνευσμένη από το οικουμενικά προσανατολισμένο νέο «ίεραποστολικό παράδειγμα», και φυσικά για τους χριστιανούς βασιζόταν θεολογικά στην «οίκονομία του Αγίου Πνεύματος». Γι' αυτό άλλωστε και είχε ως κύριο εισηγητή τον διακεκριμένο καθηγητή της Θεολογικής Σχολής της Τυβίγγης Hans Küng, που ήταν άλλωστε εκείνος που προετοίμασε και παρουσίασε το κείμενο *Towards a Global Ethic: An Initial Declaration*, που υιοθέτησε εκτός των χριστιανών και πλειάδα θρησκευτικών και πολιτικών ηγετών.

Με τη συμβολή της Όρθόδοξης πνευματολογίας άρχισε σε ευρύτερο διαχριστιανικό επίπεδο να διευρύνεται το θεολογικό όραμα και να αλλάζει ριζικά ή έννοια της χριστιανικής μαρτυρίας με τις ποικίλες μορφές ιεραποστολικής δράσης. Έξ ου και οι σπασμωδικές αντιδράσεις τόσο των ακραίων συντηρητικών προτεσταντικών ομάδων, όσο και μερικών εκ αυτοαποκαλούμενων γνήσιων ή υπερ-όρθόδοξων. Πολλοί, μάλιστα, εκ των ακραίων ευαγγελικαλιστών υποστήριξαν –και όπως συμβαίνει σε πάμπολλες περιπτώσεις (666, κάρτα πολίτη κ.λπ.) ή επιχειρηματολογία τους υιοθετείται αυτούσια από πολλούς ημετέρους «ου κατ' έπινωσιν» ζηλωτές– ότι η ένασχόληση με τον διαθρησκειακό διάλογο, εκτός του ότι ύπονομεύεται ή καθολικότητα και η αλήθεια της Έκκλησίας, και με τη δυναμική έμπλοκή και ένασχόληση με τα περιβαλλοντικά ζητήματα υπάρχει ασυναίσθητη διολίσθηση σε όθνια στοιχεία, ξένα προς το «ευαγγέλιο» της σωτηρίας, στην ουσία εγκαταλείπεται ή Όρθόδοξη παράδοση και αλλοιώνεται το πνεύμα των Πατέρων. Παρόμοια άνησυχία εκφράστηκε άτεκμηρίωτα από όσους βλέπουν ότι ένας τέτοιος διάλογος οδηγεί στον συγκρητισμό. Ό διαθρησκειακός διάλογος, όμως, δεν αποβλέπει ούτε στην δημιουργία μιας παγκόσμιας θρησκείας, ούτε αποτελεί προσπάθεια να ύπονομευθεί ή ιδιομορφία των θρησκειών, πολύ περισσότερο είναι αντίθετος με κάθε συγκρητισμό. Είναι ουσιαστικά ο αντίποδας του συγκρητισμού! Είναι μία προσπάθεια προώθησης της συνεργασίας με άπώτερο στόχο να διακονηθεί ή ένότητα σε έναν κόσμο που κατακερματίζεται από εντάσεις, διαιρέσεις και διαφωνίες.

Προβάλλει, λοιπόν, έπιτακτικό το ερώτημα: είναι τελικά θεμιτός θεολογικά ο διαθρησκειακός διάλογος; Είναι δυνατόν να νομιμοποιούνται έστω και κατ' ελάχιστον τα άλλα ζωντανά θρησκευόμενα; ποιά είναι τα όρια της εν Χριστώ σωτηρίας; Ποιές μπορεί να είναι οι βιβλικές και πατερικές καταβολές για μία τέτοια θεώρηση;

Αναμφίβολα, τόσο στην Αγία Γραφή όσο και στην μακραίωνη Παράδοση της Έκκλησίας υπάρχουν στοιχεία που οδηγούν στη θεώρηση των άλλων θρη-

σκευῶν ὡς ἀνθρώπινων κατασκευῶν, ὅπως βέβαια ὑπάρχουν καὶ μαρτυρίες πού ἐνῶ ἀναγνωρίζουν τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ ὡς τὸν μοναδικὸ σωτῆρα τοῦ κόσμου, καὶ τὴν Ἐκκλησία του ὡς κιβωτὸ σωτηρίας, ἀναγνωρίζουν τὴ σωστικὴ παρουσία τοῦ Θεοῦ καὶ πέραν τῶν ὁρίων τῆς Ἐκκλησίας, κυρίως μὲ βάση τὴν «οἰκονομία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», παράλληλα βέβαια καὶ στὸν ἴδιο βαθμὸ μὲ τὴν «οἰκονομία τοῦ Υἱοῦ». Ἀπὸ θεολογικῆς ἀπόψεως, λοιπόν, καὶ κυρίως στὰ πλαίσια τῆς Ὁρθόδοξης χριστιανικῆς παράδοσης, εἶναι δυνατὴ μία σύνθεση τῶν δύο αὐτῶν θέσεων, πού ἀποτελοῦν ἐξ ἴσου οὐσιαστικὰ στοιχεῖα τῆς χριστιανικῆς πίστεως; Ἡ Ὁρθόδοξη θεολογία θὰ πρέπει νὰ βασιζέται στὴν καθολικότητα τῆς χριστιανικῆς παράδοσης, ἢ σὲ ἐπιλεκτικὰ στοιχεῖα πού τις περισσότερες φορές ἀντανάκλουν προσωπικὲς φοβίες καὶ ιδεολογικὲς συντηρητικὲς ἢ φιλελεύθερες ἀντιλήψεις; Σὲ τελευταία ἀνάλυση, εἶναι δυνατὴ, θεμιτὴ, ἢ ἐφικτὴ μία Ὁρθόδοξη «θεολογία τῶν θρησκευῶν»; Στὸ θέμα αὐτὸ ἐπιχειρεῖ μία προκαταρκτικὴ ἐξέταση ὁ καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ τῆς Βοστώνης π. Ἐμμανουὴλ Κλάνης μὲ τὴ μελέτη τοῦ «*Διαθρησκειακὸς διάλογος καὶ ἡ παγκόσμια σωτηρία*», στὴν ὁποία παρουσιάσει τὸν προβληματισμὸ Ἑλλήνων δογματολόγων πού μίλησαν γιὰ τὴν παγκοσμιότητα τῆς σωτηρίας καὶ προσπάθησαν νὰ διαμορφώσουν μία Ὁρθόδοξη θεολογία τῶν θρησκευῶν (βλ. πιὸ κάτω, σελ. 81).

Ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς βιβλικῆς θεολογίας ὁ λέκτορας τοῦ Τμήματος Θεολογίας τοῦ Α.Π.Θ. κ. Μόσχος Γκουτζιούδης μᾶς θυμίζει ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς ειδικότητάς του (τὴν θεολογία τοῦ ἰωβηλαίου) τὴν «*περὶ ἀφέσεως καὶ ἰωβηλαίου διδασκαλία τῆς Κ.Δ. ὡς πιθανὸ βιβλικὸ θεμέλιο γιὰ μία θεολογία τῶν θρησκευῶν*» (βλ. πιὸ κάτω, σελ. 105). Ἐπίσης, ὁ Μαγίστρος Θεολογίας στὴν Κ.Δ., καὶ πτυχιούχος Πληροφορικῆς, κ. Παῦλος Βασιλειάδης, παρουσιάζει μερικὲς «*καινοδιαθηκικὲς μαρτυρίες*» γιὰ μία θεολογία τῶν θρησκευῶν (βλ. σελ. 125).

Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν εὐρύτατο χῶρο τῆς Πατερικῆς θεολογίας ὁ καθηγητὴς τοῦ Τμήματος Θεολογίας τοῦ Α.Π.Θ. κ. Γεώργιος Μαρτζέλος μᾶς παρουσιάζει τὴν ξεχασμένη σήμερα, ἀκόμη καὶ σὲ διεθνῆς ἱεραποστολικὸ ἐπίπεδο, «*θεολογία τοῦ σπερματικοῦ λόγου καὶ τῆ σημασία της γιὰ τοὺς χριστιανικοὺς καὶ διαθρησκειακοὺς διαλόγους*» (βλ. πιὸ κάτω, σελ. 69), ἐνῶ ὁ ὑποψ. Διδάκτορας τοῦ Τμήματος Ποιμαντικῆς καὶ Κοινωνικῆς Θεολογίας τοῦ Α.Π.Θ. καὶ Νομικός, κ. Στυλιανὸς Χαραλαμπίδης, ἐπιχειρεῖ νὰ ξεδιπλώσει τὴν «*μαρτυρία τῆς Πατερικῆς Παράδοσης*», μὲ στόχο τὴν πιθανὴ διατύπωση μίας Ὁρθόδοξης θεολογίας τῶν θρησκευῶν (βλ. πιὸ κάτω, σελ. 133).

Ἡ ἐνασχόληση ἐπομένως μὲ τὴν διατύπωση, θετικὴ ἢ ἀρνητικὴ, μίας Ὁρθόδοξης «θεολογίας τῶν θρησκειῶν» ἀποτελεῖ χρέος τῆς Ὁρθόδοξης ἀκαδημαϊκῆς θεολογίας πρὸς τὴν Ἐκκλησία μας. Καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ σκοπιμότητα τῆς σειρᾶς τῶν ἐπιστημονικῶν συμποσίων, ποὺ ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ διοργανῶναι τὸ Τμῆμα Θεολογίας τοῦ Α.Π.Θ.